

İNSANIN KENDİSİNİ GERÇEKLEŞTİRMESİNDE ADALET KAVRAMI

Ceyhun Akın CENGİZ*

ÖZ

İnsanların yaşamlarında sürekli olarak haklarını kullanmalarıyla ortaya çıkan sorunlar, adalet kavramının sıklıkla sorgulanmasına neden olur. Pratik yönü bakımından ilgi alanına giren ve üzerinde kafa yorulan adalet kavramını aynı zamanda teorik olarak değerlendirmek, onun daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Adalet kavramının varlıkla, toplumla, insanla dolayısıyla kültürel yapılarla ilişkisi vardır. Böylesine girift olan adalet kavramının ne olduğunu belirlemek güç olsa da, paradoksal bir şekilde, insanlığın varoluşunu şekillendirmede ve anlamlandırma rehberlik görevi üstlendiği dile getirilebilir. Söz konusu çelişkili durumun meydana gelmesinin nedeni, insanın varlığını ya doğayla doğrudan bağlantılı olarak ya da soyut değerler alanında gerçekleştirme isteğidir. Bu bağlamda adaletin ne olduğunu açıklamak için onu duygularla veya akılla temellendiren görüşler ileri sürülmüştür. Bu felsefi yaklaşımlar aşında insanın hangi yönüyle var olması gerektiğine dair görüşlere dayanır. Elinizdeki çalışmada sözü edilen anlayışlara olabildiğince yer verilecektir. Fikirlerin çeşitliliğinden hareketle de insanın etkin bir şekilde kavramların içeriğini belirlediği gösterilip insanın yasa yapan etkin bir varlık olduğu ortaya konacaktır. Bu çerçevede adalet kavramının içeriğinin belirlenmesi yolculuğunun, insanın kendini anlamlandırmasıyla koşutluğu, öncelikle çeşitli mitler, daha sonra duygu ve akıl bağlamında adaletle ilgili ifade edilen felsefi görüşler üzerinden ele alınıp vurgulanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yasa, Adalet, İnsan, Akıl, Duygu.

THE CONCEPT OF JUSTICE IN THE SELF REALIZATION OF HUMAN ABSTRACT

Problems that occur in people's use of their rights in their lives led to the concept of justice to be frequently questioned. It will also provide a better understanding to be able to evaluate the concept of justice, which is discussed in practical terms, theoretically. The concept of justice has a relation with being, society, people and hence cultural structures. Even though it is really difficult to determine what the concept of justice is, it can paradoxically be said that humanity has the task of guiding and shaping existence. The reason for this contradictory situation is the desire to realize human existence either directly in connection with nature or in the field of abstract values. In this context, it is suggested that opinions based on feelings or intellect have been put forward to explain what justice is. In fact, these philosophical approaches are based on opinions in which aspects human beings should exist. In this study, these views will be given as much as possible. Based on the diversity of ideas, it will be shown that human being effectively defines the content of concepts and that he/she is an active entity that makes law. In this context, the parallelism of the journey of determining the content of the concept of justice will be discussed and emphasized primarily in the context of various myths, then on the philosophical views expressed in relation to justice in the context of emotion and reason.

Key words: Law, Justice, Human, Mind, Emotion

---

* Dr. Öğretim Üyesi, Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Felsefe Bölümü.
FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi), <http://flsfdergisi.com/>
2018 Güz/Autumn, sayı/issue: 26, s./pp.: 391-410.
ISSN 2618-5784

Makalenin geliş tarihi: 01.10.2018
Makalenin kabul tarihi: 03.12.2018

Mitlerde Adaletin Değerlendirilişii

İnsanların oluşturdukları mitlerde ortaya konan düşüncelerde adaletin, yasanın neliği açıklamak için sembol kişilikler ve olaylar dile getirilmiştir. Örneğin adaletin simgesi olarak kullanılan tasvir, Yunan mitolojisindeki tanrıça Themis'tir. O titanlardan olup Zeus'un karısıdır. Themis kanun, kural ve yasanın kendisini ifade etmektedir. Tanrılar ve insanlar dünyasında da hâkim olan değişmez, evrensel ve ölümsüz, tanrısal yasadır.¹ O gözleri bağlı, bir elinde kılıç, diğer elinde teraziyle betimlenir. Gözünün kapalı olması yansızlığını, terazi ölçüm yaptığını, kılıç ise ölçmenin sonucunda uygulamada bulunmasını yani cezayı anlatmaktadır. Themis, evrensel, değişmez ve herkesin bağlı olduğu yasaların kendisi olduğu için, onun gözünün kapalı olması sadece adaletin yansız olmasının gerekliliğini ön plana çıkarmamakta; aynı zamanda davranışları ölçmek için başka bir güce yönelmediğini, başkalarının etkisinde kalmadığını ve bir şey öğrenmediğini göstermektedir. Böylece yasanın mutlak bir bilgeliği içerdiği vurgulanmış olunur. Mutlak olan yasa, herkes için geçerli ve doğrudur. Bu, ayrıca yasanın duyuları aştığını, herkesi kapsadığını ve herkes için bağlayıcı olduğunu dolayısıyla onun sezgisel bir yönü bulunduğunu anlatmaktadır. Zaten onun aynı zamanda kehanet tanrıçası olması, yasanın kendisi olmasının doğal bir sonucudur. O, nelerin olacağını önceden bilebilir. Onun kâhin olması yasanın geleceğe yönelik olduğunu da ortaya koyar. Diğer bir yandan bu özellik, nedensellik ilişkisini de gündeme getirmektedir. Çünkü adalet hem düzenle hem de ölçüyle ilişkilidir. Themis, teraziyle davranışları ölçmekte, değerlendirmektedir. Buradan adalette ölçünün olmasının zorunluluğu, yani akla dayanması ve somut olan yönünün mutlaka bulunması gereği ortaya çıkmaktadır. Diğer elinde tuttuğu kılıçla da adaletin cezayı içerdiğini göstermektedir. Bunun yanında kılıç nesneliliği, herkese yapılacak uygulamayı gözler önüne sermektedir. “Adaletin kestiği parmak acımaz” ifadesi bu sebeple kullanılır. Yasanın karşısında herkesin bir ve aynı uygulamaya tabii olduğunu da gösterir bu durum. Kılıç aynı zamanda yasanın, adaletin gerçekleşmesi, hüküm sürmesi için zor kullanma hakkını ortaya çıkarır.

Zor kullanma hakkında bağlı olarak, tarih boyunca yapılan birçok savaş, isyan ve benzeri durumda amaç adaletin yerine getirilmesi olmaktadır. Kılıç ve terazi arasındaki paradoks bu noktada ortaya çıkmaktadır: Ölçünün ayarının neliği, kılıcın adil olmamasına neden olabilir. “Her devrim her savaş

¹ Erhat, A. *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul: 1999, s.282.

her hükümet darbesi adalet adına gerçekleştirilmiştir. Garip olan şudur ki yeni düzen taraftarları da eskiyi savunanlar gibi Adalet'i yerini bulması için dua ederler. Tarafsız bir ses, adli bir barışın gerekliliğini duyurduğunda da savaşılanların tümü onayla bunu adil bir barışın ancak düşman yok edildiğinde geleceğini söyler... Her biri kendini haklı ve karşısındakini haksız çıkartacak bir adalet kavramını savunur... Karşıtlar...hep adaletin kendi yanlarında olduğunu söyler ve bunu kanıtlamak için de elinden geleni yapar;... ne zaman bir hakeme başvurulacak olsa adalet istenir ve birdenbire insan bu fikre bağlanan anlamların akıl almaz çokluğunu, bunu kullanmanın neden olduğu garip karışıklığı fark eder.”² Adaletin evrensel bir geçerliliğe sahip bir içeriği olup olmadığı bu bağlamda tartışılabilir bir hâl almaktadır. Adalet ve egemenlik, iktidar kavramları arasında bir ilişki olduğu görülmektedir. Mesela Foucault, adaleti toplumsal mücadelenin terimleriyle açıklamanın gerektiğini, adaletin bir iktidar aracı olduğunu ileri sürer.³ O insanın adil olmak için değil, kazanmak için savaştığını savunur.⁴ Chomsky, Foucault'nun bu yaklaşımına katılmaz, temel insani değerlerin kazanılması için de insanın mücadele edeceğini söyler.⁵ Tarihin seyrine bakıldığında her iki görüşü destekleyecek örnekler bulmak mümkündür. Ancak bu bağlamda bakıldığında adaletin süregiden düzenle ya da bu düzene egemen olma isteğiyle yakından ilişkisi olduğu görülmektedir. Adaletin düzenle olan ilişkisini mitlerde de görmek mümkündür.

Themis aynı zamanda doğada mevsimlerin, yılların ve sanatların düzenleyicisi olan Horaların ve canlı varlıkların arasında hayatla ölümün dengesini kurup kader ipliklerini ellerinde tutan tanrıçaların (Fataların) annesidir. Horaların adları Eunomia (İyi Düzen anlamına gelir ve iyi yasalarla kurulmuş bir toplum düzeni anlatır), Dike (Adalet) ve Eirene (Barış anlamına gelir ve insanlara bereket ve mutluluk sağlar)dır.⁶ Bu metaforlarla mevsimlerin düzenli hareketini temele alarak varlığın, dünyanın ilahi bir düzene sahip ve bunu toplumda, tek tek insanların yaşamında görmenin mümkün olduğu ifade edilir. Bunu Fatalara verilen isimlerde de görmek mümkündür: Klotho (dokuyan/büken), Lakheisis (Tahsis eden/ Belirleyen), Atropos (Geri dönülmezdir). Klotho bir insanın hayat ipliğini büker, Lakheisis

² Chaim Perelman, The Idea of Justice and the Problem of Argument, Aktaran: Solomon, R. C. *Adalet Tutkusu*, (çev: Ertuğ Altınay,) Ayrıntı Yayınları, İstanbul: 2004, s.33.

³ Foucault ve Chomsky, *İnsan Doğası: İktidara Karşı Adalet*, (çev: Tuncay Birkan), bgst Yayınları, İstanbul: 2017, s. 53.

⁴ A.g.e., s.55.

⁵ A.g.e., s.55.

⁶ Erhat, a.g.e., s. 146.

onun yaşamının uzunluğunu ölçer, Atropos ise ölüm vakti geldiğinde acımasız makasıyla hayat ipliğini keser. Bu yasalara tanrılar, Zeus bile tabiidir; nitekim o da insanların bağlı oldukları yasaya karşı gelemes.⁷ Themis, yasanın kendisidir ancak ondan türeyen diğer tanrıçalar da yasanın sıfatları olarak işlevlerini yürütürler. Burada özellikle Themis ve Dike arasındaki ayrım dikkat çeker. Yasanın kapsayıcılığının yanında Dike insanlar arasında yaşar. Bu nedenle onun adının birçok yerde geçtiği görülür.⁸ Eski Yunan’da Dike ve ondan türetilen sözcükler adaletle ilgili olarak kullanılırdı. Örneğin ‘dike’ adalet anlamına gelirken, ‘dikastes’ yargıç, ‘dikasterion’ mahkeme,⁹ ‘diken didonai’ deyimiyse ceza görmek ¹⁰‘dikaios’, adil, hakkı gözetene¹¹ anlamına gelir.

Başka düşünce ve inanç sistemlerinde yasa kavramının önemli rol oynadığını görmek mümkündür. Yasa kavramının Sümerlilerin hem mitolojisinde hem de toplumsal yapılarında önemli bir yeri olduğu anlaşılmaktadır. Bir tablette yer alan metinde Sümerliler için bu konuyu önemi üzerinde şöyle vurgulanmıştır:

“Ey Sümer, evrendeki bütün ülkelerin yüce ülkesi,

Hep ışıkla dolu olan, gün batımından gün doğumuna kutsal yasaya uyan halk,

Senin yasaların yüce, erişilmez yasalardır,

Yüreğin derin, sırrına erilmezdir,

Senin....gökyüzü gibi, erişilmezdir”¹²

Sümerliler gelişmiş bir uygarlık olmaları yönüyle, yasanın önemini bilmektedir. Bir ülke olarak yüce olmak ve yasa arasındaki bağa dikkat çekmişlerdir. Yasaya verilen önemi inançlarına da yansıtmışlardır. Sümer mitolojisinde bu bağlamda adı ön plana çıkan tanrı Enki’dir. Enki ‘me’ olarak adlandırılan değiştirilemez, güvenilir ve evrensel olan yasaların yöneticisi ve

⁷ March, J. *Klasik Mitler*, (çev: Semih Lim), İletişim Yayınları, İstanbul: 2014, s. 38, 47; Erhat, a.g.e., s. 282.

⁸ Erhat, a.g.e., s. 90.

⁹ Şar, G. *Sofistik Düşüncenin Arka Planı*, Dergâh Yayınları, İstanbul: 2017, s. 75.

¹⁰ Erhat, a.g.e., s.90.

¹¹ Peters, E. F. *Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü*, çev: Hakkı Hünler, Paradigma Yayınları, İstanbul: 2004, s.71.

¹² Kramer, S. N. *Sümer Mitolojisi*, (çev: Hamide Koyukan), Kabalcı Yayınevi, İstanbul: 2001, s. 115.

dağıtıcısıdır.¹³ Sümer panteounda üçüncü sırada sonradan yerini alan Enki, bu yetkiyi ağabeyi Enlil'den almıştır. Aslında hava tanrısı olan Enlil, babası gök (An) ile annesi yer (Ki) ayırmış; daha sonra yeryüzünü ele geçirmiş ve o evrenin düzenlenmesini, insanın yaratılışı ve uygarlığını kuruluşunu başlatmıştır.¹⁴ Enlil'in bu özelliğe sahip olması Sümerlileri yasa ve düzen kavramına verdiği önemin uzun bir geçmişe sahip olduğunu göstermektedir. Kent devletlerinin mücadelesi, mitolojiye de yansıdığı görülmektedir. Enlil'i savunan Nippur kentinin, karşısında yer alan Eridu kenti Ea'yı en yüce ilah yapmak istemişler, bunun için mücadele etmişlerdir. Bu mücadelede Ea, Sümerce Enki (yeryüzün efendisi) adını alır ve panteonda An, Enlil'den sonra üçüncü tanrı olur. Dolayısıyla Enki, onların gücünü kabul etmek zorunda kalmıştır. Enki, me'yi, kozmosu ve bütün uygar yaşamı idare etmekle yükümlü olmasına karşın, bunların kendisine cömert ve daha güçlü Enlil tarafından verildiğini kabul etmek zorunda kalmıştır.¹⁵ Bu inanç sisteminde yeryüzünün düzenlenmesi ve üzerinde gelişen bir uygarlık kurulması planlarını yapan genellikle Enlil'dir ancak ayrıntıları ve uygulamaları bilgili ve becerikli su-tanrısı Enki'ye bırakmıştır.¹⁶ Burada yasa kavramının düzen, uygarlıkla olan bağı bu şekilde vurgulanmaktadır. Enki yaratıcı bir tanrıdır; Sümerlerce bilinen evrenin büyük bölümüne biçim vermiştir. Kozmosun düzenli işleyişini sağlayan "özler"e ve "kaderler"e hâkim olduğu düşünülür. Enki, tanrıların çok akıllı, her şeyi bilen önderi, bilge bir danışman, değerli bir dost, gönenç ve başarıları için dirimsel her şeyi sağladığı insanlığın cömert velinimetini olarak yüceltilmiş ve övülmüştür. Enki güzel sanatların ve zanaatların becerikli bir ustasıdır. Belagat ustasıdır, yaratılan her şeyin adını bildirir; yazgıları belirler; denizlerin ve ırmakların neşesi ve dehşetidir; ülkenin efendisi ve bütün ülkelerin babasıdır; tanrıların ağabeyidir. Hepsinin ötesinde emirleri sorgulanmayandır.¹⁷ Themis'te olduğu gibi kadere hâkim olma, yazgıları belirleme niteliklerine sahip olması da, bu yaklaşımdaki benzerlikleri göstermektedir. Enki ile ilgili şu alıntıda da görülmektedir ki yasa hükmeden olması yönüyle o, tanrılar arasında ön plana çıkmaktadır:

“Ben kral An'ın yanında, An'ın kürsüsünde,
Adalet getirenim.

¹³ Kramer, S. N. *Sümerlilerin Kurnaz Tanrısı Enki*, (çev: Hamide Koyukan), Kabalcı Yayınevi, İstanbul: 2000, s.8.

¹⁴ Kramer, *Sümer Mitolojisi*, s. 83.

¹⁵ A.g.e., s. 10, 11.

¹⁶ A.g.e., s.15.

¹⁷ Kramer, S. N. *Sümerlilerin Kurnaz Tanrısı Enki*, s. 8, 9.

Ben kur'a¹⁸ gözünü dikenim,
Enlil'in yanında yazgıları belirleyenim.
Güneşin doğduğu yerde
Yazgıları belirlemeyi ellerime o koydu.

...

Ben Annuna-tanrıların önderiyim.
Ben An'ın doğuştan yol gösteren oğluyum.”¹⁹

Burada görülmektedir ki tanrılar yasaya tabidirler. Bu bağlamda Enki tanrılara önderlik yapmaktadır.

Uygarlığın bütün temel tanrısal yasalarını elinde tutan Enki'den, daha sonra onun kızı olan Tanrıça İnanna bu gücü ele geçirip kendi kentine getirerek şanını ve egemenliğini erişilmez kılmak ister.²⁰ Bir şölende Enki, Sümer uygarlığının temel taşlarını oluşturan yüzden fazla tanrısal yasayı aynı anda kızı İnanna'ya sunar.²¹ Enki, kızı İnanna'ya kutsal me'leri verirken belli özellikleri vurgulamaktadır. Bunlardan ikisi yargılama ve karar verme özelliğidir.²² Böylece yasanın dönüştürücü gücüne vurgu yapılmış olunur. Ayrıca burada yasanın, egemen olmayı da sağladığı anlatılmaktadır. Yasaya sahip olan onu istediği şekilde ve kendisi için kullanabilmektedir. Daha önce değinildiği üzere, adaletin güç ile olan ilişkisi, onun kendisini gerçekleştirmede paradokslara götürebilmektedir. Yasa'ya sahip olmak, düzene sahip olmak ve onu belirlemek olduğundan tanrılar onun için mücadele etmektedir. Adaletin kendisi bir iktidar objesi olarak değerlendirildiğinde adalet, acının yaşanmasına, haksızlığın ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Mitolojilerde yasanın, adaletin bu tür durumlara neden olmaması için, onun her şeyin hatta tanrıların dahi üstünde olmasının vurgulanması, aslında bir idealin dile getirilmesi olarak yorumlanabilir. Ama Sümer mitolojisinde de görüldüğü gibi, adalet iktidarla, egemenlikle bağlantılı olarak gündeme geldiğinde yani bir araç olarak değerlendirilince adil olmayan durumlara neden olduğu vurgulanmıştır. Düzenleyici ve belirleyici ilke olarak yasaya sahip olan, ona yön veren hem varlığı, hem insanı hem de medeniyeti şekillendirme gücüne de ulaşmış olduğu bu mitlerde özellikle dile getirilmiştir.

¹⁸ Kur: Dağ, ülke, ölümler diyarı anlamlarına gelebilen veya yeraltındaki kozmik varlıkla ilgili bir sözcüktür.

¹⁹ A.g.e., s. 91,92.

²⁰ Kramer, *Sümer Mitolojisi*, s.123.

²¹ A.g.e., s.127.

²² Çığ, M. İ. *Uygarlığın Kökeni Sümerliler-1*, Kaynak Yayınları, İstanbul: 2014, s. 99.

Yasa kavramının önemini semavi bir din olan Hristiyanlıkta görmek mümkündür. Hristiyan teolojisinde, insan suçlu/günahkâr bir varlıktır; çünkü Tanrısal olan yasayı çiğnemiştir. İnsanın bu dünyadaki yaşamı suçunun cezasını çekmek içindir. Dünya bu anlayışta adaletin gerçekleşmesi için meydana getirilmiş bir yerdir. Hristiyanlık inancına göre bütün insanlar suçlu olarak doğmaktadır. Eylemin kendisinin vuku bulmadan, insanın suçlu olması tümel bir yasayla mümkün olabilmektedir ki bu insanı, yapmadıklarından dahi sorumlu tutulan bir varlık haline getirir. Sorumluluk onun ne olduğunu belirlemede kullanılan temel unsurlardan birisi olarak karşımıza çıkar. Yine Yunan mitolojisinde insan Tanrılara karşı gelen ve bunun sonucunda cezalandırılan varlık olarak karşımıza çıkmaktadır. Suçlu olmak, insan varlığını şekillendiren bir etmendir. Suç, yasaya uymamayı ve bunun bir karşılığı yani cezası olan durumu ifade etmektedir.²³ İnsanın kendisini bulması ve kendisini gerçekleştirme, onu sürekli yasayla karşı karşıya getirmektedir.

Görülmektedir ki insan yasa tarafından çepeçevre kuşatılmıştır. İnsanın tabii olduğu yasaları üç başlık altında toplamak mümkündür: metafizik yasa, doğa yasası, insanın kendisinin oluşturduğu yasa. Ancak bu yasaların birbirinden tümüyle kopuk ya da bağımsız olduğu söylenemez. Yukarıda ele alınan düşünce ve inanç sistemleri incelendiğinde görülmektedir ki insan, yasanın kapsayıcılığından kurtulmaya çalışmaktadır. Onun bu çabası, özgür olup olmadığı sorununu ortaya çıkarmaktadır. Suçun olabilmesi için eylemin iradi ve akli olması gereklidir. Akıl ve iradenin kullanılabilmesi için özgürlüğün olması zorunluluktur. Özgürlük yasa içinde insana bir nitelik olarak verilmiştir. İnsan sadece yasayı ihlal eden değil aynı zamanda onu yeniden şekillendirmeye çalışandır; bu imkânı tanıyan da bir anlamda yasanın varlığıdır. Böylece insan yasanın yeniden bir inşasına gitmeyi amaçlamaktadır. İnsan yıkıp yeniden yapan bir varlık olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsan kendisi için sürekli olarak bir yasa kavramı geliştirmeye çalışır. Sürekli bir yasa oluşturma uğraşısı insanın belki de sonsuzla olan bağına hatta sonsuzlaşma yönündeki isteğini göstermektedir.

İnsan sadece metafizik yasaya karşı değil, aynı zamanda doğa yasasına da karşı gelmektedir. İnsan sürekli olarak doğanın kanunlarını aşmaya çalışmaktadır. Doğanın ona hükmettiği yasaları aşmaya çalışması neticesinde kültür denilen alan oluşur. Zaten kültür insanın doğadan farklılaşmasını, yabancılaşmasını ifade eder. Doğa içinde bir yabancı varlık haline gelmesi, bu anlamda onun suçlu bir varlık olmasına da neden olur.

²³ Cevizci, A. *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul: 2013, s. 1464.

Çünkü insan farklılaşma ve yabancılaşmayla doğa karşısında olmakta ve bir sonraki aşamada, doğaya hükmetme, ona yön verme isteğine/arzusuna sahip olmaktadır. Bacon, “ insan gücünün görevi ve amacının, belli bir cisim üzerine yeni bir doğa veya doğalar yaratmak ve katmaktır” der.²⁴ İnsan her ne kadar doğadan farklılaşıp ona hükmetmek istese de yine doğaya bağlı kalmaktadır. Ancak o, bu zıtlıkta varoluşunu şekillendirmektedir. Kültürle beraber bilinç varlığı olması yönü gittikçe gelişen insan, yapma bir düzen içinde dönüşmekte, bu dönüşüm ona bir ayrıcalık ve özgünlük vermektedir. Böylece insan dediğimiz varlık iyiden iyiye kendisini ortaya koymaktadır. Kültür ve bilinç varlığı olması insanın hem metafizik ilkelerin olduğunun keşfine, hem de kendisinin kurgulanmış yasalar oluşturabileceği anlayışına götürmektedir. Bu bağlamda adalet kavramı kendisine bir yer bulabilmektedir. İnsanın adaletin içeriğinin ne olduğuna dair getirdiği farklı yaklaşımlar da bunu göstermektedir. Bu bağlama adaletin duygu, daha sonra akıl temelinde açıklamaları dile getirilecektir.

Duygular Açısından Adaletin Değerlendirilişi

Adalet kavramı, adil olmayan davranışın sonucundan hareketle oluşturulmaktadır. Adalet kavramının meydana getirilmesi, olumsuzlanmanın olumsuzlanması üzerinden (yani kötü olanın iyi hale getirilmesi) gerçekleştirilir. Dolayısıyla adaletin öncelikle insanda bir duygu olarak çıktığı söylenebilir. Adalet bu bağlamda ben'in varlığına karşı yapılmış bir eylemin ortadan kaldırılması, karşılığının verilmesi için istenen, arzulanan bir davranışı ifade etmektedir. Dolayısıyla adalet, insanın varlığını devam ettirme isteğinin bir tezahürü olarak belirmektedir. Kötü olan, adil olmayan davranış insanın varlığına yönelmiş davranıştır. Bu anlamda adaletin oluşması bireysellikten kaynaklıdır. Doğayla olan ilişki daha çok kendisini gösterir. Burada elbette intikam düşüncesi ortaya çıkmaktadır. Robert Solomon öncelikle adaleti kişisel karakterin bir işlevi, günlük bir his olarak değerlendirir.²⁵ İntikamı, adaletin oluşmasında rolü olan bir duygu olarak ifade eder: “İntikam nedir? İsteddiği kadar sert olsun, intikam cezadan ibaret değildir. Soyut bir görev duygusunu veya akılsallığını değil, kişisel duygusal bir hassasiyeti gerektirir. Ama yalnızca bir saldırı ya da kendini dayatma da değildir; eşit duruma gelmek, dünyayı yeniden dengeye oturtmak,

²⁴ Bacon, F. *Novum Organum*, (çev: Talip Kabadayı,) Bilgesu Yayıncılık, Ankara: 2015, s. 127.

²⁵ Solomon, R. C. *Adalet Tutkusu*, (çev: Ertuğ Altınay,) Ayrıntı Yayınları, İstanbul: 2004, s.20.

işleri yoluna koymak ve suçluya hak ettiği cezayı vererek ettiğini biçmesini sağlayıp düzeni sağlamaya yönelik felsefi bir duygudur.”²⁶ Solomon bir yandan adaleti duyguyla değerlendirirken diğer yandan, insanın eşit duruma getirme isteğinden bahsetmektedir. Dolayısıyla adaletin gerçekleşmesinde sadece duygu değil, akıl da her zaman kendisini göstermektedir. Eşitliğin ne olduğu üzerine bir yargının olması, insanın aklının etkin bir şekilde kullanıldığını ifade etmektedir. Ayrıca dünyayı dengesine oturma amacı, insanda soyut idealleri gündeme getirmektedir. Düzen anlayışının vurgulanması ise, akılsal sisteminin varlığını anlatmaktadır. Burada insanın yaşamını devam ettirme isteğinin etkileri görülmektedir. Yani insan bir yandan doğa durumunda ve doğa durumunun devamı olarak biyolojik olarak getirdiği özelliklerinden hareketle hayatta kalmak için yapması gerekenlerle, tinsel bir varlık olarak kendisini kurguladığı, soyut/akıl/ bilinç alanından dolayı yapması gerekenler arasında bir çatışma meydana gelmektedir. Bu bağlamda bakıldığında adaletin meydana gelmesinde doğal durum içinde kendisine yer bulan intikam kavramına değinmek gerekir. İnsan varlığına tehdit olan şeyleri ortadan kaldırma isteğine yöneldiği için, intikam alma yoluna gidebilmektedir. Bundan dolayı intikam adaletin meydana gelmesinde etkisi olduğu söylenebilir. Düşmanını bir şekilde alt etmek isteyen insan için intikam doğrudan bir yoldur. Fakat toplum yaşamında bu durumun getireceği sonuçlar, her zaman beklentilerdeki gibi olmayabilir. Solomon, Homeros’un İlyada adlı eserinden hareketle intikamla adaleti eşleştiren anlayışın sonuçlarını ifade eder. “Homeros’ta adaletin esas anlamının apaçık bir biçimde derindeki kişisel duyguların, özellikle de intikam duygusunun alanı içinde bulunduğunu görüyoruz. Bu yüzden de bugün intikamın adaletin göz önünde bulundurduğu etmenler arasında neredeyse hiç yer almayışı ve adaletin karşıtı kabul edilmesi ilginçtir... İlyada acımasız dünyasında, adaletin intikamdan pek farkı yoktu ve adalet kavramı soykırımla bile eş tutulabiliyordu.... Adalet eşit duruma gelmek değil, kişiye kendisine karşı suç işleyeni çok daha vahşi bir biçimde cezalandırması öğretilir. Bu anlamda adalet, kendini zorla dayatmadır; yalnızca kişinin onuru ve kişisel bütünlüğünün korunmasına yönelik değildir; suçluların, yaptıklarından da çok kötüsünü hak ettiğine yönelik sınır tanımaz bir kararlılıktır. Savaşçının, galibin adaletidir; dolayısıyla güçlünün... O zamanlar adaletin merhamet ve bağışlamayla yumuşatılması gerektiği düşüncesi daha bin yıl uzaktaydı ve intikam meşru bir tutkuydu.”²⁷ İntikam duygusundaki bu aşırılık, insanın kendisini devam ettirme isteğinin sınır tanımazlığıyla bağlantılıdır. İnsanın duygularına göre davranması,

²⁶ A.g.e., s. 64.

²⁷ A.g.e., s. 26, 27.

kendisine sınır tanıması konusunda sorunlar çıkarabilmektedir. Adaletin eşitlikle olan bağı, güçlünün kendini istediği şekilde ve istediği oranda gerçekleştirmesini engellemek için kullanılabilecek önemli bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Akıl bu anlamda insanın ve hatta insanlığın kendisini devam ettirebilmek için bir araç olarak belirlemektedir. Bununla birlikte adaletin meydana gelmesinde sadece intikam gibi olumsuz olan yönleri olan bir duygudan değil merhamet gibi olumlu bir duygudan da bahsetmek mümkündür. Hatta Hint inanç sisteminde merhamete yapılan vurgu, bu anlamda önem kazanır. Solomon’un aksine, adaletin, merhamet ve bağışlamayla yumuşatılması için bin yıl gibi bir süreyi beklemeye gerek yoktu. Batı kültürünün bu anlamda bakışını farklı bir yöne, doğruya çevirmesi ve ondan faydalanabilmeyi istemesi yeterli olabilirdi. Bu çerçevede adaletin gerçekleşmesinde bir duygu olarak merhametin önemine, Hint medeniyetinden aldığı etkiler doğrultusunda değinen kişi ünlü Alman filozof Schopenhauer’ın görüşlerine bakılabilir.

Schopenhauer adalet ve merhamet arasında doğrudan bir bağ kurar. O, ahlâkın, adaletin ve bütün erdemlerin merhametten doğduğunu ileri sürer.²⁸ Merhametli olmanın, insanı adil olmaya iten temel duygu olduğunu ifade eder. Adaletsizlik ve haksızlık ona göre her zaman birinin bir başkasını yaralamasıyla oluşur. Bu nedenle haksızlık, hak kavramından daha güçlüdür.²⁹ Merhamet duygusunun her insanın bilincinde yer alan bir hakikat olduğunu ileri sürer. Bu duygu herhangi bir varsayıma, düşünceye, fikre, dine, dogmaya, mite, terbiyeye dayanmaz; onların ötesinde yer alır. Bu nedenle her koşulda, her yerde, her ülkedeki insanda bu duygu görülür.³⁰ Schopenhauer haksızlık karşısında sadece intikam duygusunun meydana gelmediğini savunur. Ona göre merhamet, intikamdan farklı olarak, insanın içinde yer alan ahlâk karşıtı eylemin başkalarına zarar vermesine karşı çıkar. Meydana gelebilecek acıların durmasını ister. İnsanın bencilliğinden ve kötü tarafından doğacak zararların oluşmasını yine insanda bulunan merhamet duygusu engel olmaktadır. Merhametin bu birinci seviyesinde “kimseyi yaralama/kimseye acı verme” (neminem leade) ilkesi ortaya çıkar.³¹ Schopenhauer burada aslında insanın doğal olan iki yönünün çatışmasıyla ele alıp değerlendirir. İnsanın doğal güdüsü var olmak ve rahatı elde etmektir.³²

²⁸ Özkan, S. *Schopenhauer Paradokslar Üzerinde Raks*, Ötüken Yayınevi, İstanbul: 2006, s. 364.

²⁹ Schopenhauer, *Merhamet*, (çev: Zekâi Kocatürk), Dergâh Yayınevi, İstanbul: 2007, s. 83.

³⁰ A.g.e., s. 80.

³¹ A.g.e., s. 88, 81.

³² A.g.e., s. 57.

Bunun sonucunda haksızlığın yapılması mümkünken, merhamet insanı adil olmaya, başkasını zarar vermemeye götürür. İnsanlar buradan edindikleri tasarımı, akılcıca düşünerek zarar/acı vermemek için önceden önlemler alıp buna göre davranırlar.³³ Merhamete dayalı bir akıl anlayışıyla adil eylemlerin gerçekleştirileceğini vurgulamış olur.

Merhamet adalet ilişkisine Rousseau da değinmiştir. Toplum sözleşmesiyle akla vurgu yapan Rousseau, ilkel durumda gerçekleştirilen eylemlerde merhametin yeriyile ilişkili olarak, Schopenhauer’ın görüşleriyle ilişkilendirilebilecek, fikirler ileri sürer. Rousseau’ya göre de insan ilkel durumda uygar toplumdaki ve hayvanların aptallığından uzakken yumuşak ve tatlı olarak nitelendirilebilecek özelliklere sahiptir. Herhangi bir fenalık ve felaket karşısında kişileri kötülük yapmaktan alıkoyan merhamettir.³⁴ Ancak Rousseau’ya göre insanlar, benlik bilinci ve duygulara sahip olduklarından merhametli davranmaya devam edemez, ilkel durumlarından uzaklaşırlar. Kişilerin belli özellikleri ön plana çıkmaya başladıkça, birbirlerini takdir etme hatır sayma fikri ve bunların yanı sıra küçük görme, hakarete uğrama tavrı meydana gelir. Hakarete uğradığını, küçük düşürüldüğünü düşünenler, bunu kendisine gösterdiği saygıyla oranlayarak cezalandırma yoluna gittiğinde intikamlar korkunç bir hâl alır ve artık kendilerine göre adaleti sağladıklarını düşünenler, korkunç ve zalim olurlar.³⁵ Bu iki duygu arasındaki gerilime dikkati çeken Rousseau, bu gerilimi aşmak, adaletin gerçekleşmesi için aklın rolünü ön plana çıkarmıştır. Adalette aklın önemine yapılan vurgu, özellikle duyguların bu sınır tanımazlığının olumsuz yanından hareketle ve insanın bir akıl varlığı olması yönüyle işlenerek dile getirilmiştir. Bunun mitlerde dahi görmek mümkündür. Bu bağlamda akıl adalet ilişkisine dair görüşlere değinilecektir.

Akıl Açısından Adaletin Değerlendirilişi

Adalet akılla bağlantılı olarak ele alınarak, insanı diğer varlıklardan ayıran bir kavram olarak açıklanabilmektedir. Hesiodos İşler ve Günler adlı eserinde Zeus’un insanlara adaleti layık gördüğünü, hayvanlarda bunun olmadığını ve Zeus’un insanlara verdiği en güzel şeyin adalet duygusu

³³ A.g.e., s. 81, 82.

³⁴ Rousseau, *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*, (çev: Rasih Nuri İleri), Say Yayınları, İstanbul: 2010, s. 142.

³⁵ A.g.e., s. 142.

olduğunu söyler.³⁶ Yani adalet akıllı/ bilinçli varlıklar için söz konusudur. Böylece insan için yaşamın devam etmesinin imkânı doğmakta ve düzen sağlanmaktadır. Hayvanlarda adalet olmadığı için sürekli bir kavga hali vardır. Zaten ona göre adil davranan toplumlar tanrısal iradenin sonucunda müreffeh ve mutlu bir yapıya sahip olurlar; ancak adil olmayan toplumlar cezalandırılır ve olumsuz yaşam koşullarında varlıklarını sürdürürler.³⁷ Bu yaklaşımın bir anlamda farklılaşmış halini Thomas Hobbes’da görmek mümkündür. O da insanın doğadan farklılaşması bağlamında, adalet kavramını ortaya koyar. Bu bağlamda soyut bir yapıya bağlı olarak gerçekleştirilmiştir. Yani akılsal bir yapının ürünü olarak anlatılmaktadır. Bu çerçevede adaletin akılla olan ilişkisi vurgulanmaktadır. Bunlar toplumsal yaşamın kurulması için insanın meydana getirdiği akılsal, soyut yapı içinde anlamlandırılır. Tek tek insanların nitelikleriyle değil. Ona göre adalet, devlet yaşamıyla ortaya çıkar. Devletin olmadığı yani sözleşmenin olmadığı doğa durumunda adalet ya da adaletsizlikten söz edilemez. Ona göre adalet ve adaletsizlik, toplum içinde yaşayan insanlara ait niteliklerdir. Genel bir gücün yani devletin dolayısıyla yasanın olması adalet ve adaletsizlikten söz etmeyi mümkün kılar. Çünkü ona göre adaletin ve adaletsizliğin kaynağı, insanların yaptıkları sözleşmelerdir. Bir sözleşme yoksa hiçbir hak devredilmemiştir, herkesin her şey üzerinde hakkı vardır dolayısıyla hiçbir davranış adaletsiz olarak değerlendirilemez. Sözleşmenin geçerliliği, insanları onlara uymayı zorlayacak bir devlet gücünün kurulmasıyla başlar. Adaletin doğası geçerli sözleşmeye uyulmasıdır. Bir sözleşme yapılmışsa onu ihlal etmek adaletsizliktir.³⁸ Hobbes adaleti yapay ve akılsal bir temelde işlemiş olmaktadır. Bu seküler yaklaşımın da doğal bir sonucu olarak meydana gelmektedir.

Rousseau da temelde iyimser bir yaklaşım benimsemekle beraber, insanlar arasındaki uzlaşmazlıkların, mücadelelerin sözleşmeyle giderilebileceğini iddia eder. Bu bağlamda o da insanı akılla ilişkilendirerek açıklar. *“Doğa yaşam halinden toplum düzenine geçiş, insanda çok önemli bir değişiklik yapar: Davranışındaki içgüdünün yerine adaleti koyar, daha önce yoksun olduğu değer ölçüsünü verir. Ancak, ödevin sesi içtepilerin, hak da isteklerin yerini alınca, o güne kadar yalnız kendini düşünen insan başka ilkelere göre davranmak, eğilimlerini dinlemezden önce aklına başvurmak zorunda kalır. İnsan bu durumda doğadan sağladığı birçok üstünlüğü yitirirse*

³⁶ Hesiodos, *İşler ve Günler, Tanrıların Doğuşu*, (çev: Furkan Akderin), Say Yayınları, İstanbul: 2015, s. 26.

³⁷ A.g.e., s. 24.

³⁸ Hobbes, *Leviathan*, (çev: Semih Lim), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul: 2001, s. 96, 106.

de, öylesine büyük yararlar elde eder, yetileri öylesine işleyip gelişir, düşünceleri açılır, duyguları soylulaşır, baştan öylesine yükselir ki, yeni durumun yarattığı kötülükler onu çoğu kez toplum öncesi durumdan da aşağı dereceye düşürmeseydi, kendini bu durumdan bütün bütün çekip kurtaran anı durmadan kutlaması gerekirdi. O an ki, kendini akıllı bir varlık, bir insan haline sokmuştur.”³⁹ Görüldüğü gibi, insanın adaletle olan ilişkisi akıl temelinde yeniden tarif edilmektedir. Sözleşme doğa durumundan uzaklaşmayı ve aklın etkin bir şekilde kullanılmasını ifade etmektedir. Sözleşme insanın davranacağı yönü vermektedir ki bu da akla dayalı oluşturulur. İnsanın adalet ve akıl arasında kurduğu bağ, David Hume’da kurgu olması yönüyle farklı bir şekilde vurgulanır. Rousseau’ya göre adaletin asıl kaynağı Tanrı’dır ancak insan bunu Tanrı’dan alamaz; insan evrensel akıldan çıkan adaleti elde edebilir onu kullanır. Bunun için adaletin insanlar arasında etkisizdir; etkili olabilmesi için karşılıklı olması gerekir.⁴⁰ Yani Rousseau için adaletin ontolojik bir kökeni bir şekilde vardır. Ancak *David Hume, adaletin yapay bir erdem olduğunu ileri sürer. O adaletin insanlığın koşul ve zorunluluklarından kaynaklanan bir tasarım ya da buluş aracılığıyla haz ve beğeni üreten erdemlerden biri olarak değerlendirir.*⁴¹ *Bu yapay erdemi insanlar eğitimden ve insan sözleşmelerinden kaynaklı olarak edinirler. Zaten yasalara boyun eğmenin nedeni haktanırlığın kendisinden ve ona boyun eğmenin faziletinin evrensel, gerçek güdüsüdür.*⁴² Hume’a göre insanlar doğuştan iyi olsalardı, adalete ihtiyaç olmazdı.⁴³ Adaletin kendisinin bir araçtan başka bir şey olmadığını altı çizilir. Adalet aracılığıyla toplumsal düzen sağlanabilecektir. Adalet toplumsal ihtiyaçlar doğrultusunda akıl tarafından üretilmiş bir erdem olarak dile getirilmiştir. Adaletin ne olduğuna akılsal çerçevede getirilen yanıtlar da göstermektedir ki, insan adaletin sınırlarını kendisi çizmekte, ne olduğunu belirlemektedir.

Mitlerde de yasanın/ adaletin insanlara düzenli ve sağlıklı bir yaşamı getireceği söylenir. Themis’in terazisinin ifadesinde düzen, ölçü vurgulanmaktadır. Dolayısıyla ölçü kavramının geldiği yerde aklın kendisini belli ettiği söylenebilir. Themisin üç kızı olan Horaların adlarının “İyi Düzen”, “Adalet” ve “Barış” olması bu nedenledir. Yasanın hâkim olduğu, uygulandığı yerde iyi bir düzen, adalet ve barış olacağı vurgulanır. Adaletin kendisi bir

³⁹ Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, (çev: Vedat Günyol), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul: 2008, s.18.

⁴⁰ A.g.e., s. 34.

⁴¹ Hume, *İnsanın Doğası Üzerine Bir İnceleme*, (çev: Ergün Baylan), Bilgesu Yayıncılık, Ankara: 2009, s. 320.

⁴² A.g.e., s. 324.

⁴³ Öztürk, A. *Liberal Adalet*, Doruk Yayınevi, İstanbul: 2013, s.29.

duygu olmakla beraber, onun duygu olarak kalması adaletsizliğin kendisini meydana getirecektir. Çünkü aklın ölçüsü olmadan adaletin gerçekleşmesi mümkün olmadığı ileri sürülür. Platon kötülüğün meydana gelmesinde öfke ve hazzın etkinliğine bu yüzden dikkat çeker.⁴⁴ Akıllı/bilinçli bir varlık olan insana adaletin duygu olarak verilmesi boşuna değildir. Adalet duygu ve akıl arasındaki ilişkinin bir uyumu olmak durumundadır. Yunan mitolojisindeki taşkınlıklara, haddini bilmezliklere gerekli cezaları dağıtan (kelime olarak bir haksızlığa karşı isyan etmek, kızmak anlamına gelen) tanrıça Nemesis tanrısal intikamı ifade etmektedir.⁴⁵ O cezalandırır ancak Yasa farklıdır (Themis) o öfke ile davranmaz. Bu nedenle akıl ve duygu birlikte hareket etmek durumunda kalmaktadır. Öfkeye adaletin gerçekleştirilmesini sağlaması yönünden olumlu bir açıdan yaklaşmak da mümkündür. Bu bağlamda öfke, adalet için bir araç haline gelmektedir. “*Öfke bize doğa tarafından kendimizi savunmamız için verilmiştir. Hatta yalnızca kendimizi savunmak için verilmiştir de denebilir. Öfke adaletin koruyucusu masumiyetin güvencesidir. Bize edilecek kötülüğe karşı koymamızı ve edilen kötülüğün öcünü almamızı sağlar. Öfke, kötülük eden kişinin ettiği insafsızlıktan pişman olmasını sağlar ve alacağı ceza da kötülük edecek olanlara ibret olur ve böylece başkalarına da kötülük edip suçlanmaktan korkarlar.*”⁴⁶ Öfkenin bu anlamda kullanılması, adaletin insan varlığını devam ettirme isteğiyle yakın bağı göstermesi açısından önemlidir. Bir akıl varlığı olarak kendisini en üst aşamada gerçekleştirme çabasında olan insan için, adalet kavramında şekilsel belirlemeler ön plana çıkmaktadır. Adil olan bir eylemin sınırları çizilmekte, ancak yaşam ve insan bu sınırlamalara sığmakta zorluk çekmektedir. Bu nedenle adaletin, hakkın ne olduğu sürekli olarak araştırılmaktadır. Adaletin bireysel olan yönü yani adaletin insan için olması durumuyla insanlığın tümü için olmağı sürekli bir çatışma içine girmektedir. Akıl adaletin ne olduğunun belirlenmesinde ve gerçekleşmesinde kullanılması çeşitli kavramların tartışılmasını gündeme getirmektedir. Bu kavramlardan birisi de eşitlik. Adaletin herkes için olup olmaması gerektiği sorunu, zorunlu olarak eşitlik sorununu gündeme getirmektedir.

Adaletin gerçekleşmesi için genel bir ölçünün varlığının ve adalet içinde yer alan kuralların herkese uygulanabilirliğinin mevcudiyetinin tartışılmasının temelinde eşitliğin olup olmadığı sorusu yer aldığı görülür.

⁴⁴ Arrigo, B. A. ve Williams, C. R. *Philosophy, Crime, and Criminology*, University of Illinois Press, Chicago: 2006, s.6.

⁴⁵ Necatigil, B. *100 Soruda Mitologya*, Gerçek Yayınevi, İstanbul: 2000, s. 50.

⁴⁶ Smith, A. *Ahlâki Duygular Kuramı*, (çev: Derman Kızılay), Pinhan Yayıncılık, İstanbul: 2018, s. 118.

Yaşam incelendiğinde mutlak bir eşitliğin olduğunu söylemek olanağı yoktur. Fakat kendisini akıl varlığı olarak gören insan değerlerini de bu çerçevede şekillendirir. Bu bağlamda eşitlik aklın üretimi olan bir değer olarak karşımıza çıkar. İnsanlığı tümel bir kavram içinde değerlendirme eylemi, eşitliği doğal olarak zorunlu bir değer olarak karşımıza çıkarır. Ancak fark edilmektedir ki adalet kavramının içeriğinin nasıl doldurulacağı da insanlar tarafından farklı şekillerde belirlenmektedir. Bu çerçevede Aristoteles’in görüşlerine değinmek gerekecektir. Aristoteles adalet, yasa ve eşitlik arasında bir ilişki kurar. Adaletli olan yasaya uyan, eşitliği gözetendir. Adaletsizlikse yasaya uymamakla ve eşitliği gözetmemekle olur.⁴⁷ Ancak burada o, eşitliği oranla ilişkili olarak açıklar. “*Yargıç eşitleştirir ve eşit kesilmemiş bir çizgide olduğu gibi, ortada daha büyük olan parçayı kesip daha küçük parçaya ekler. Bütün ikiye ayrılınca, o zaman eşit olanı aldıklarında [hakkımı] aldım derler. Eşit ise daha büyük ve daha küçüğün aritmetik oranlamaya göre ortasıdır. Bunun için ona dikhaon denir: dikha’dır [ortadan ikiye bölünmüştür] diye neredeyse ona ‘dikhaion’, ‘dikastes’e [yargıca] de ‘dikhastes’ [ikiye bölen] denecekmiş.*”⁴⁸ Adaleti belli ilkelere göre oranlama şeklinde koyunca, eşitlikten ne kadar bahsedebileceği tartışmalı bir hâl alır. Böylece Aristoteles’in bu yaklaşımında kölelikle adaleti bağdaştırma sorunu olmayacaktır. Belli insanlar doğal olarak vatandaşlığa uygun değildirler.⁴⁹ Eşitlere uygun şekilde davranmak olarak ele alınacak olursa, yani Platon’un belirttiği gibi her sınıfın kendi işinde kalıp yalnız kendi işleriyle uğraşmasıysa⁵⁰ o zaman bu kavramların gerçekliğinden söz etmek ne kadar mümkün olabilecektir? Bu bağlamda eşitlik ile birlikte ortaya çıkan sorun da eşitliğin mutlak bir şekilde herkese aynı şekilde uygulanmalı mıdır yoksa eşitliğin uygulanmasında ölçütler mi olmalıdır? Eşitlikle birlikte adaletin nasıl dağıtılacağı önemli bir sorundur.

Eşitliğin adaletle olan ilişkisi, ekonomiyi de gündeme getirir Ekonomi alanında eşitliğin uygulanmasıyla ilgili olarak birçok görüş ileri sürülmüştür. Geleneksel liberal görüşü kabule edenler eşit olmayanlara maddi eşitlik uygulanmasını totaliter bir yaklaşım olduğunu, bunun da adil olmayan

⁴⁷ Aristoteles, *Nikomakhos’a Etik*, çev: Saffet Babür, Ayraç Yayınevi, Ankara: 1998, s.89, 90.

⁴⁸ A.g.e., s. 97.

⁴⁹ Barry, N. P. *Modern Siyaset Teorisi*, (çev: Mustaf Erdoğan ve Yusuf Şahin), Liberte Yayınları, Ankara: 2012, s. 248.

⁵⁰ Platon, *Devlet*, (çev: Sabahattin Eyübolu, M. Ali Cimcoz), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul: 2016, 434c, s.134

baskıcı eylemlere yol açtığını savunurlar.⁵¹ Rousseau eşitsizliğin meydana gelmesiyle ilgili olarak insanın duygularına yönelik açıklamalarına ek olarak mülkiyetle ilişkili olarak da düşünceler ileri sürer. Bir kişinin iki kişiye yetecek kadar yaşama araç ve gereçlerine sahip olmasının kârlı olduğunu fark ettikten sonra eşitliğin kaybolduğunu belirtir.⁵² Toplum sözleşmesiyle birlikte insanların doğanın koyduğu maddi eşitsizlik yerine manevi ve haklı bir eşitlik getireceğini savunur.⁵³ Ona göre eşitlik zaten herkesin eşit zenginlik ve güce sahip olması değildir. Eşitlik, herkesin gücünü şiddet kullanmadan yasalara uygun olarak kullanmasıdır. Eşitlik hiç kimsenin bir başkasını satın alacak kadar zengin olmaması ve yine hiç kimsenin kendini satmak isteyecek kadar yoksul olmamasıdır. Eşyanın tabiatı eşitliği bozmaya yöneldiği içindir ki, yasalar eşitliği sağlamaya ve gerçekleştirmeye çalışacaktır.⁵⁴ Burada eşitliğin ne olduğu, adalet içindeki yerinin neliği tartışmalıdır. İnsanı belirleyen niteliklerin ne olması gerektiğine dair fikirler, bu konudaki görüşleri şekillendirmektedir. Eşitliğin ekonomide adaleti sağlayıp sağlamayacağını yanı sıra, insanla ilgili her türlü konuda eşitlik dolayımında adaletin sağlanmasında başkalarının davranışlarına müdahale edilmesi tartışmaları bir vaziyet alabilmektedir.

406

İnsan kendisini akla dayalı olarak, tümel bir şekilde kendisini gerçekleştirme çabasında, yasaya göre hareket etmesinin yeterliliği kesin değildir. Herhangi bir konuya ilişkin müdahale edilip edilmemesi, hangi durumlarda müdahale edileceği, eşitliğin ne şekilde uygulanacağı sürekli olarak sorgulanmaktadır. Bu bağlamda ben'in ben'den farklı olanlara nasıl davranacağını belirleyen ölçütünün ne olacağı oldukça belirsizdir. Yasanın önemine yapılan bu vurgular bağlamında ve yasa ile eşitlik arasında kurulan ilişkinin belirsizliği göz önüne alınca adaletin yasaya, hukuka uymaktan ibaret olmadığını söylenebilir, bir kanunun adaletsiz olduğunu düşünülebilir.⁵⁵ Örneğin Amerika Birleşik Devletlerinde 1705 Virginia Kölelik Yasasında yer alan hükümlerin adil olmaması gibi Aristoteles'in yaklaşımı da bu bağlamda adaletsiz olarak değerlendirilebilir; çünkü bugünkü düşünce sistemimizde eşitlik tüm insanları kapsayacak şekilde uygulanamamıştır. Ancak adalet yasa kavramına gereksinim duyar. Bir eylemin değerlendirilmesi için ölçüttür. Sokrates yasaya uymayı seçmiş, en

⁵¹ Barry, N. P. *Modern Siyaset Teorisi*, (çev: Mustaf Erdoğan ve Yusuf Şahin), Liberte Yayınları, Ankara: 2012, s. 244.

⁵² Rousseau, *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*, s.143.

⁵³ Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, s. 22.

⁵⁴ Göze, A. *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, Beta Yayınları, İstanbul: 1995, s. 205.

⁵⁵ Barry, a.g.e., s 243.

kötü olan yasanın hiç olmamasından daha iyi olduğunu savunmuştur.⁵⁶ Bu da göstermektedir ki yasa, insanlar tarafından belirlenmekte, varoluşlarını biçimlendirmek istedikleri yöne göre şekil almaktadır. Yasa oluşturulurken farklı iradeler güçleri oranınca kendi anlayışlarını yansıtmaktadırlar. İnsanın ne olmasına dair yanıtlar, yasanın içeriğini de belirlemektedir. Bu belirlemeler insanların davranışlarını şekillendirmede bir rehber görevi üstlenmektedir.

Sonuç

Sonuç olarak diyebiliriz ki, adalet kavramı insanın hem kendi varlığını devam ettirmek ve şekillendirmek için hem de varlığı imkânlar içinde en ideal hale getirmek isteğiyle bağlantılıdır. İnsan ilk olarak olumsuzlukları aşmak için giriştiği hak arayışının çerçevesi daha sonra genişler ve insanlık ideali çerçevesi içinde adalet kavramı herkesi kapsamaya başlar. Yani, başlangıçta olumlu ya da olumsuz olarak değerlendirilebilecek duygularla harekete geçtiği düşünülen adalet, daha sonra akılla bağlantılı olarak soyut ve kurgusal bir yön almıştır. Adaletin ne olduğu araştırılırken, varlığın ve insanın neliği gündeme gelir. Mitlerde görüldüğü gibi, insan yasaya göre oluşmaktadır. Yasanın ne olduğu, nasıl oluştuğu her zaman tartışmalı dahi olsa insanın kendisini bu kurgusal yapıda anlamlandırarak şekillendirdiğini görmekteyiz. Soyut düşünce geliştikçe akıl kendisini bu alanda etkin olarak göstermektedir. Ancak insanın biyolojik yönünün ve duygularının etkisiyle bireysel yönü farklı şekillerde akılsal olana itirazlarda bulunur. Bu nedenle akıl ve duygular arasındaki çatışmanın sonucunda adaletin neliği kesin olarak belirlenemez. Bunun yanı sıra yasa ve adalet kavramları egemenlerin güçlerini kullanmak için bir araç haline gelmesi de paradoksal bir durumu meydana getirebilmektedir. Yasa, egemen olanın veya olması gerekenin kendisini ‘güç’le hissettirdiği bir yapı olarak da karşımıza çıkmaktadır. Ancak her zaman farklı olan fikirler kendisini gerçekleştirmek için mevcut olanla mücadele eder. Dolayısıyla yasa her zaman bir mücadele, eylem sahası olur. Düzen, barış getirecek yasanın kapsayıcılığı azaldıkça, kabul edilen adalet anlayışının gerçekleşmesinin mümkün olmadığı ortaya çıkar. Bunun sonucunda kargaşa ve savaşlar meydana gelir. Bu çerçevede yasanın içeriğinin belirlenmesi aslında insanın hak arayışı ve adaletin neliğinin sorgulanmasıyla yakından bağlantılı olduğu görülür. Haksızlıkların

⁵⁶ Platon, Kriton,(çev: Tanju Gökçöl), Remzi Kitabevi, İstanbul: 1999, s.21, 22.

“İNSANIN KENDİSİNİ GERÇEKLEŞTİRMESİNDE ADALET KAVRAMI”
Ceyhun Akın CENGİZ

aşılmasıyla, adaletin gerçekleşme imkânı kendisini göstermektedir. İnsan sürekli olarak kendisini, kendisi gibi olmayanı, düzeni, barışı, adaleti, yasayı sorgular. Bunun sonucunda insan ulaştığı verilerden hareketle davranışlarını, düşüncelerini ve değerler yapısını biçimlendirir. Bu süreç her zaman bir farklılaşma, mücadele ve yeniliği içinde barındırmaktadır. Görülmektedir aslında insan yasayı kendisi belirler. Akıl ve duyu bağlamında ortaya konan fikirler, yasanın sürekli bir inşa halini gösterir ki bu da insanın oluş durumuyla koşuttur. İnsan kendisini gerçekleştirirken yasayı, adaleti etkin bir şekilde kullanmakta hatta bir yasa varlığı haline dönüşmektedir. Yasa ve adalet, onun ne olması gerektiğini gösteren rehber rolünü üstlenmektedir.

KAYNAKÇA

- Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, çev: Saffet Babür, Ayraç Yayınevi, Ankara: 1998.
- Arrigo, B. A. ve Williams, C. R. *Philosophy, Crime, and Criminology*, University of Illinois Press, Chicago: 2006.
- Barry, N. P. *Modern Siyaset Teorisi*, (çev: Mustaf Erdoğan ve Yusuf Şahin), Liberte Yayınları, Ankara: 2012.
- Bacon, F. *Novum Organum*, (çev: Talip Kabadayı), Bilgesu Yayıncılık, Ankara: 2015.
- Cevizci, A. *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul: 2013.
- Chaim Perelman, *The Idea of Justice and the Problem of Argument*, Aktaran: Solomon, R. C. *Adalet Tutkusu*, (çev: Ertuğ Altınay,) Ayrıntı Yayınları, İstanbul: 2004.
- Çığ, M. İ. *Uygarlığın Kökeni Sümerliler-1*, Kaynak Yayınları, İstanbul: 2014.
- Erhat, A. *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul: 1999.
- Foucault ve Chomsky, *İnsan Doğası: İktidara Karşı Adalet*, (çev: Tuncay Birkan), bgst Yayınları, İstanbul: 2017.
- Göze, A. *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, Beta Yayınları, İstanbul: 1995
- Hesiodos, *İşler ve Günler, Tanrıların Doğuşu*, (çev: Furkan Akderin), Say Yayınları, İstanbul: 2015.
- Hobbes, *Leviathan*, (çev: Semih Lim), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul: 2001.
- Hume, *İnsanın Doğası Üzerine Bir İnceleme*, (çev: Ergün Baylan), Bilgesu Yayıncılık, Ankara: 2009.
- Kramer, S. N. *Sümerlilerin Kurnaz Tanrısı Enki*, (çev: Hamide Koyukan), Kabalcı Yayınevi, İstanbul: 2000.
- _____, *Sümer Mitolojisi*, (çev: Hamide Koyukan), Kabalcı Yayınevi, İstanbul: 2001.
- March, J. *Klasik Mitler*, (çev: Semih Lim), İletişim Yayınları, İstanbul: 2014.
- Özkan, S. *Schopenhauer Paradokslar Üzerinde Raks*, Ötüken Yayınevi, İstanbul: 2006.
- Öztürk, A. *Liberal Adalet*, Doruk Yayınevi, İstanbul: 2013.
- Necatigil, B. *100 Soruda Mitologya*, Gerçek Yayınevi, İstanbul: 2000.
- Peters, E. F. *Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü*, çev: Hakkı Hünler, Paradigma Yayınları, İstanbul: 2004.

“İNSANIN KENDİSİNİ GERÇEKLEŞTİRMESİNDE ADALET KAVRAMI”
Ceyhun Akın CENGİZ

Platon, *Devlet*, (çev: Sabahattin Eyübolu, M. Ali Cimcoz), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul: 2016.

_____, *Kriton*, (çev: Tanju Gökçöl), Remzi Kitabevi, İstanbul: 1999.

Rousseau, *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*, (çev: Rasih Nuri İleri), Say Yayınları, İstanbul: 2010.

_____, *Toplum Sözleşmesi*, (çev: Vedat Günyol), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul: 2008.

Schopenhauer, *Merhamet*, (çev: Zekâi Kocatürk), Dergâh Yayınevi, İstanbul: 2007.

Smith, A. *Ahlâki Duygular Kuramı*, (çev: Derman Kızılay), Pinhan Yayıncılık, İstanbul: 2018.

Solomon, R. C. *Adalet Tutkusu*, (çev: Ertuğ Altınay,) Ayrıntı Yayınları, İstanbul: 2004.

Şar, G. *Sofistik Düşüncenin Arka Planı*, Dergâh Yayınları, İstanbul: 2017.